

BOLALAR PSIXOLOGIYASINING ONTOGENETIK RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Boboraxmatova Marjona TerDU Ijtimoiy fanlar fakulteti
Psixologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya:

Ushbu maqola bolalar psixologiyasining asosiy jihatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada bolalar rivojlanishining turli bosqichlari, emotsional va ijtimoiy rivojlanish jarayonlari, shuningdek, o'qish va o'rganish usullari batafsil ko'rib chiqiladi. Bolalarda eng keng tarqalgan psixologik muammolar, ularning sabab va oqibatlari, shuningdek, samarali davolash usullari haqida ma'lumotlar taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: bolalar psixologiyasi, rivojlanish bosqichlari, emotsional rivojlanish, ijtimoiy rivojlanish, ota-onalar roli, kognitiv rivojlanish, tarbiya usullari, ijtimoiy munosabatlar.

Annotation:

This article is devoted to studying the main aspects of child psychology. It examines in detail various stages of child development, emotional and social development processes, as well as methods of learning and education. The article also provides information about the most common psychological problems among children, their causes and consequences, and effective treatment methods.

Keywords: child psychology, stages of development, emotional development, social development, parents' role, cognitive development, upbringing methods, social relationships.

Аннотация:

Данная статья посвящена изучению основных аспектов детской психологии. В ней подробно рассматриваются различные этапы развития ребёнка, процессы эмоционального и социального развития, а также методы обучения и воспитания. Представлены сведения о наиболее распространённых психологических проблемах у детей, их причинах и последствиях, а также об эффективных методах лечения.

Ключевые слова: детская психология, этапы развития, эмоциональное развитие, социальное развитие, роль родителей, когнитивное развитие, методы воспитания, социальные отношения.

Bolalar psixologiyasi- bolalar rivojlanishi, emotsiyalari, xulq-atvor va ijtimoiy o'zaro munosabatlari bilan bog'liq psixologik jarayonlarni o'rganadigan soha.

Bolalar psixologiyasi- psixologiya sohasi, bolalar psixologik rivojlanishining umumiy va alohida xususiyatlarini, turli yosh bosqichlarida bu jarayon qanday kechishi, uni harakatlantiruvchi kuchlar va qonuniyatlarni tadqiq qiladi. Shu sababli bolalar psixologiyasini ko'pincha **“Yosh psixologiyasi”** deb ataydilar. Bolalar psixologiyasi bolalarda psixik jarayonlar (ma'rifiy, nutqiy, hissiy, irodaviy va hokazo) paydo bo'lishi va rivojlanishni, psixik xususiyatlar qaror topishini, xilma-xil faoliyatning rivojlanishini, bolaning shaxs sifatida shakllanishini o'rganadi. Bolalar psixologiyasi umumiy psixologiyada ishlab chiqilgan tadqiqot usullaridan foydalanadi, biroq uni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari bor.

Inson psixikasining rivojlanish davrlarini aniqlash, shu sohadagi ma'lumotlarni to'lash ham mazkur psixologiyaning mavzu bahsiga kiradi. Bolaning tug'ilishidan to'voyaga yetgunicha har tomonlama rivojlanishi, jamiyatning teng huquqli a'zosi bo'lgunicha ulg'ayishi va shaxsning tarkib topishi muammolarini,

bularning psixologik mexanizmlarini aniqlash va sharhlash yosh psixologiyasi sohasining muhim jihatidir. Bola jamiyatning a'zosi, mukammal shaxs sifatida muayyan ijtimoiy muhitda kamol topar ekan, uning butun bilish jarayonlari, o'ziga xos xususiyatlari va ruhiy holatlatlari, ongi rivojlanadi. Ana shu rivojlanish natijasida uning psixikasi, ongi go'dakning dastlabki oddiy aks ettirish (in'ikos) tarzidagi soda ongidagi balog'atga yetgan insonlarga xos tevarak-atrofni, borliqni, odamlarni aniq, yaqqol, to'la va anglab aks ettirish darajasigacha taraqqiy etadi.

Inson zotining turli jihatlarini o'rganish bilan bolalar anatomiyasi va fiziologiyasi, oliy nerv faoliyati fiziologiyasi, gigiyena, pedagogika, etnografiya kabi fanlar shug'ullangani kabi uning kamol topishidagi qonuniyatlarni, subyekt psixikasini, ongining mantiqiy mexanizmlarini, umuman, odam zotining tug'ilgandan to voyaga yetgunicha psixik rivojlanishini psixologiya fanlari sistemasining alohida sohasi – *bolalar psixologiyasi* fani o'rganadi va tadqiq qiladi.

Bolaning psixik rivojlanishini kuzatgan psixologlar (L.S.Vigotskiy, P.P.Blonskiy, A.Vallon, J.Piaje va boshqalar) ning aniqlashicha, mazkur kamol topishning o'ziga xos xususiyatlarga asoslangan davrlari mavjud bo'lib, ular individning o'zi yashab turgan muhitda tutgan o'rni, bilish jarayonlari, o'ziga xos xususiyatlari, holatlari, shaxsi va ongining o'sishi darajasi bilan bevosita bog'liqdir.

Tadqiqotchilarning uqtirishiga ko'ra, tabiat va jamiyatning qonunlari singari kamol topayotgan bola shaxsi rivojlanishining ham o'z qonunlari bor. Bu qonunlar psixologiya fanining maxsus tarmog'i – bolalar psixologiyasining predmetiga kiradi. Har bir fanning o'z predmeti borligi singari bolalar psixologiyasining ham o'zi tekshiradigan sohasi hamda tadqiqot metodlari bor.

Bolalik- ontogeneznining dastlabki davrlarini belgilash uchun qo'llaniladigan tushuncha. Yosh davrlarining an'anaviy tasnifiga ko'ra bolalaik- go'daklik (tug'ilgandan 1 yoshgacha), ilk bolalik (1 yoshdan 3 yoshgacha), maktabgacha yosh

(3 yoshdan 6-7 yoshgacha) va kichik maktab yoshi (6-7 yoshdan 10-11 yoshgacha) davrlarni o'z ichiga oladi. Bolalik – jadal psixik taraqqiyot davridir.

Psixika taraqqiyoti – tug'ilgandan boshlab yosh davrlarini o'tishi bilan psixika faoliyatining takomillashishidir. Psixik taraqqiyot bolaning insiniyat tarixi davomida to'plagan bilim va tajribalarni o'zlashtirishi hamda shaxs sifatida shakllanib borishi jarayonidan iborat. Bolalar psixologiyasi fanining asosiy e'tibori tug'ilgandan yetuklik davrigacha inson psixikasi va ongning qanday rivojlanishiga qaratilgan. D.Elkonin yozganidek, bola jamiyat a'zosi va shaxs sifatida shakllanib borar ekan, uning psixikasi rivojlanib, olamni aks ettirish qobiliyati go'daklikdan yetuklik davrigacha murakkablashib va takomillashib boradi. Ushbu jarayonning o'ziga xos xususiyatlari, uning qonuniyatlarini bolalar psixologiyasi tadqiq qiladi.

L.F.Obuxova ta'kidlaganidek, bolalar psixologiyasi fanining predmeti tarixan o'zgarib borgan. Agar pediatr bolalarning jismoniy salomatligi bilan shug'ullansa, bolalar psixologi bola psixikasining qanchalik to'g'ri rivojlanayotgani va faoliyat ko'rsatayotganini, bordi-yu, bu sohada kamchilik bo'lsa, uni nimaning hisobiga kompensasiyalash mumkinligini o'rganadi.

Ta'lim- tarbiya jarayonida bolalarga individual yondashish uchun ularning individual- psixologik xususiyatlarini, shaxsning o'ziga xosligini bilish, o'rganish zarur. “Agar pedagogika odamni har jihatdan tarbiyalamoqchi bo'lsa, u oldin o'sha odamni ham har jihatdan bilib olishi kerak” , - deb yozgan edi K.D.Ushinskiy.

Bolalar psixologiyasi faninig metodlari

An'anaviy ravishda tadqiqot metodlari asosiy va yordamchi metodlarga ajratiladi. Asosiy metodlar- kuzatish va eksperiment- bola taraqqiyoti haqida ishonchli ma'lumot bera oladi. Yordamchi metodlar- test, so'rov, faoliyat mahsullarini o'rganish- tasvirlovchi ma'lumot berib, bu ma'lumot asosida faqatgina taxminlarni ilgari surish mumkin bo'ladi.

Kuzatish. Kuzarish psixologik tadqiqotning asosiy empirik metodlaridan biri bo'lib, psixik hodisalarni maqsadga muvofiq va tizimli ravishda idrok etishga asoslangan. Kuzatish - tadqiqot vazifalaridan kelib chiqib maxsus tashkil etilgan idrok jarayonidir.

Eksperiment. Eksperiment – ilmiy bilishning asosiy metodlaridan biri. Uning kuzatishdan farqi shundaki, unda tadqiqotchi o'rganilayotgan vaziyatga faol ta'sir ko'rsatadi, bir yoki bir nechta o'zgaruvchilar bilan manipulyatsiya amalga oshiradi. Eksperimentda psixik xususiyatlar maxsus sharoitlarda o'rganiladi. Uning ikki turi mavjud: *laboratoriya va tabiiy eksperiment*.

Eksperimental tadqiqotni amalga oshirishda va tashkil etishda bir qator talablarga roiya etish kerak. Ushbu talablar G.U.Uruntayeva va Yu.A.Afonkina tomonidan tizimlashtirilgan.

So'rov. So'rov – tadqiqotchi va respodentning bevosita yoki bilvosita o'zaro aloqasi davomida birlamchi verbal axborot yig'ishga yo'naltirilgan metod. So'rov *anketa yoki intervyu* shaklida o'tkazilishi mumkin.

Proyektiv metodlar. Proyektiv metodlar- shaxsni o'rganishning metodlaridan biri. Unda shunday eksperimental vaziyatlar yaratiladiki, bu vaziyatlar sinaluvchilar tomonidan talqin etilishi mumkin bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlaganda qo'llaniladigan odatdagi proyektiv metodikalar quyidagilardan iborat: “Bola appersepsiya testi”, “Jeksonning oilaviy ustanovkalar testi”, “Dyuss ertaklari metodikasi” va boshqalar

Faoliyat mahsulini o'rganish metodi. Faoliyat mahsulini o'rganish orqali maktabgacha yoshdagi bolalarni o'rganish haqida gao ketganda, birinchi navbatda, bolalarning tasviriy faoliyati mahsullarini tahlil qilish nazarda tutiladi.

Test. Test metodida muayyan standart topshiriq va vaziyatlar (testlar) qo'llaniladi. Ushbu metod bir qator ustun tomonlarga ega: tadqiqotni

sinaluvchilarning katta guruhi bilan o'tkazish mumkin: natijalarni hisoblash va qayta ishlash ancha yengil va soda. Metodning asosiy kamchiligi shundaki, u bolaning kelajakdagi rivojlanishi haqida ma'lumot bera olmaydi.

Bola psixologiyasi rivojlanishida ota- onaning roli

Ota- onalar farzandlarining hayotini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi, ularning hissiy, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishiga chuqur ta'sir ko'rsatadi.

Tarbiyalash va hissiy qo'llab- quvvatlash

Tarbiyaviy muhit: Ota- onalar bolaning hissiy farovonligi uchun zarur bo'lgan tarbiyaviy muhitni ta'minlaydi. Ota- onalar sevgi, g'amxo'rlik va hissiy qo'llab- quvvatlashni taklif qilish orqali bolalar dunyoni o'rganishlari va ishonch tuyg'usini rivojlantirishlari mumkin bo'lgan xavfsiz bazani yaratadilar.

Yo'l- yo'riq va axloqiy rivojlanish

Axloqiy kompas: Ota- onalar farzandlari uchun birinchi va eng ta'sirli axloqiy kompas bo'lib xizmat qiladi. Yo'l- yo'riq va misollar ko'rsatish orqali ota- onalar bolaning to'g'ri va noto'g'ri haqidagi tushunchasini shakllantiradigan qadriyatlar, axloq va tamoyillarni beradilar.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota- onasi axloqiy munozaralarda faol ishtirok etadigan va axloqiy xulq- atvor namunasi bo'lgan bolalar ko'proq empatiya, hamdardlik va kuchli axloqiy tuyg'ularni namoyon qiladi.

Kognitiv rivojlanish va ta'limni qo'llab- quvvatlash

Ta'limdagi ishtirok: Farzandlarining ta'limida faol ishtirok etadigan ota- onalar ularning kognitiv rivojlanishiga katta hissa qo'shadilar. Uy vazifasini bajarishda yordam berishdan tortib, intellektual rag'batlantiruvchi mashg'ulotlar bilan shug'ullanishgacha, ota- onalarning ishtiroki bolaning akademik muvaffaqiyatiga doimiy ta'sir qiladi

Ijtimoiy rivojlanish va qo'llab- quvvatlash

Ijtimoiy ko'nikmalar: Rag'batlantirish, turli xil ijtimoiy muhitlarga ta'sir qilish va nizolarni hal qilishni o'rgatish orqali ota- onalar farzandlariga sog'lom ijtimoiy o'zaro munosabatlar uchun zarur ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Ota- onasidan yetarli ijtimoiy yordam va yo'l- yo'riq olgan bolalar ko'proq muloqot qilish, hamdardlik va uzoq muddatli va mazmunli munosabatlarni shakllantirish qobiliyatini namoyon qiladi.

Ota- onalar ishtirokining ta'siri

Tadqiqot natijalari doimiy ravishda ota- ona ishtirokining bolaning rivojlanishiga chuqur ta'sirini ta'kidlaydi. Ota- onalari faol ishtirok etgan bolalar: oliy akademik muvaffaqiyat va motivatsiyaga, yaxshiroq hissiy tartibga solish va ruhiy farovinlikka, kuchli ijtimoiy ko'nikmalar va empatiyaga, kengaytirilgan muammolarni hal qilish qobiliyati va chidamlilik xususiyatlariga ega bo'ladilar.

Ota- onalar o'z rolining ahamiyatini anglab, ijobiy tarbiya amaliyotlarida faol ishtirok etish orqali o'z farzandlarining hissiy, ijtimoiy va intellectual rivojlanishi uchun sharoit yaratishlari mumkin. Oxir oqibat, ota- onalar ishtirokining ta'siri bolalaik davridan ham uzoqqa cho'ziladi, bu bolaning hayotining trayektoriyasiga ta'sir qiladi va ularning umumiy farovonligi va muvaffaqiyatiga hissa qo'shadi.

Xulosa qilib aytganda, ota onalar tomonidan ko'rsatilayotgan qo'llab – quvvatlash, mehr va yo'l- yo'riqlar farzandlarining kelajagi uchun poydevor bo'lib, ularni dunyo murakkabliklarida ishonch va hamdardlik bilan harakat qila oladigan qobiliyatli, rahm- shafqatli va chidamli shaxs sifatida shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. E.G'oziyev. Ontogenez psixologiyasi: Toshkent "NIF MSH", 2020, 288 b.(ISBN 978-9943-7011-4-4)
2. Z.T.Nishanova, G.K.Alimova, A.G'.Turg'unboyeva va M.X.Asranboeva. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. Toshkent 2017. 229 b.
3. 1. E.G'.G'oziyev, S.O.Obidjonova, D.M.Mirzajonova- Umumiy psixologiya. Toshkent 2023 (ISBN 978-9943-4-5).
4. 2. P.I.Ivanov, M.E.Zufarova – Umumiy pixologiya. Toshkent 2008(ISBN 998-9943-319-67-7). 2. P.I.Ivanov, M.E.Zufarova – Umumiy pixologiya. Toshkent 2008(ISBN 998-9943-319-67-7).
5. 2. E.G'.G'oziyev– Umumiy psixologiya. Toshkent 2023.(ISBN 978- 9943-4132- 4- 5). 1- Kitob